

Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü

Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi

Dergiye Geliş Tarihi: 17.01.2013

Yayına Kabul Tarihi: 11.02.2013

Baş Editör: Naim Çağman

Alan Editörü: Halil Kızılaslan

İnsani Gelişme Endeksinin Türkiye Açısından İncelenmesi

Nuray KIZILASLAN^{a,1} (nuray.kizilaslan@gop.edu.tr)
Miyase KARAÖMER^a (miyase_karaomer@hotmail.com)

^aGaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 60250 Tokat.

Özet – Bir ülkede milli gelir artışının yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli değildir. Ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözülemediğinin görülmesi; ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereğini ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) insani gelişmeyi, gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alarak ölçmeyi hedefleyen bir endekstir. Bu çalışmada, Türkiye'nin İGE değerleri ve İGE sıralamalarındaki yeri, diğer ülkelerin performansları çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır. İnsani Gelişme Endeksine göre; Türkiye'nin bölgeleri arasındaki farklılıkları ortaya konulmuştur. Türkiye'nin İnsani Gelişme Raporları incelendiğinde, bu konuda ilerleme kaydedildiği ancak bu ilerlemenin sürekli ve yeterli olmadığı görülmektedir. Kişi başına düşen ortalama gelir, ortalama yaşam ve eğitim değişkenlerinden yararlanılarak elde edilen sonuçlara göre; Türkiye'de bölgeler arasında önemli farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Bölgeler arasındaki farklılığı ortadan kaldırmak ve Türkiye'nin İnsani Gelişme Raporlarında daha üst seviyelere ulaşmasını sağlamak için; hedefler ve stratejiler belirlenmeli, politikalar geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler –
İnsani Gelişme
Endeksi, Türkiye,
Bölgesel Farklılıklar.

Gaziosmanpaşa Journal of Scientific Research 3 (2013) 47-58

Investigation of Human Development Index for Turkey

Abstract - High rate of growth of national income in a country, that country is not enough to be called a developed country. Considering the fact that some social problems remain unsolved in many countries which are developed in economic terms, it became necessary that a better correlation should be established between economic growth and human development. Human Development Index (HDI) developed by United Nations Development Program (UNDP) is an index aiming to measure human development by taking into account education and health indicators besides the one related to income. This

Keywords -
Human Development
Index, Turkey,
Regional Differences.

¹Sorumlu Yazar

study aims to investigate the HDI values and rankings of Turkey, other countries' performances. The differences between the regions in Turkey are stated according to the Human Development Index. When the Human Development Reports are studied, it is observed that some progress has been made in this field but it is not permanent and adequate. In Turkey, according to the results we have derived using the variables of GDP per capita, life expectancy and literacy rate; there are considerable differences between regions. In order to eliminate differences among the regions and to make Turkey reach higher levels in Human Development Reports, identified goals and strategies, policies should be developed.

Received: 17.01.2013

Accepted: 11.02.2013

1. Giriş

Bir ülkenin ekonomik olarak büyümesi gelişmişliğini göstermemektedir. Bunun nedeni, ekonomik açıdan büyümüş pek çok ülkede sosyal sorunların görülmesidir. Bunun için gelişmişlik kavramı büyümeden farklı tutulmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ülkelerin gelişmişliğini ortaya koymada farklı endeksler geliştirmiştir. Bunlardan birisi de İnsani Gelişme Endeksi (İGE)' dir. UNDP tarafından hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi, ekonomik büyüme ile gelişmiş ülke olma arasındaki ayrım dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Toplumdaki bireyin yaşam şartları ile ilgili bilgiyi tam olarak verdiği düşünülen kişisel gelirin yanı sıra, eğitim, sağlık gibi insan yaşamının en önemli unsurlarından olan bu iki değişkeni kişisel gelirle harmanlayarak hesaplanan bu endeks ile, insani gelişmeyi daha iyi ortaya koymak hedeflenmektedir.

Kalkınmanın temel amacı insanlara uzun, sağlıklı ve rahat bir yaşam sağlayabilmektedir. Ancak, kaynaklar ve finansal zenginlik artırılırken söz konusu husus genellikle gözden kaçmaktadır. Dolayısıyla, kalkınma genellikle ulusal gelirin büyüklüğü ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Ancak, gelir kalkınmanın önemli bir boyutu olmakla birlikte kalkınmayı yalnızca gelir boyutuna indirgemek doğru olmamaktadır. Bu doğrultuda, UNDP tarafından ilk defa 1990 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporlarında (İGR), gelirin yanı sıra insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan gelir dışı göstergelerin de esas alındığı bir takım endeksler yayımlanmaya başlanmıştır. Bu endekslerdeki temel anlayış, insanların özgürlüklerinin, ellerindeki imkan ve kabiliyetlerin artırılarak kendileri için değerli olan ve haklı olarak değer verdikleri bir hayat sürdürebilmeleri olarak tanımlanan insani gelişmenin kişilerin seçeneklerini artırma süreci olmasıdır [1]. Bu seçenekler sonsuz ve değişken olabilir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetler, temiz suya erişim, toplumsal faaliyetlerde yer alabilme bu seçeneklerden sadece bazılarıdır.

UNDP, yaşam standartlarını belirleyebilmek için ölçülebilir ve ulaşılabilir veriler olması dolayısıyla gelir, eğitim, sağlık, istihdam, ücretler, cinsiyet farklılıkları, karar alma mekanizmalarına katılım, çevre kirliliği, elektrik hizmetlerine ve temiz suya erişim, ısınmak için kullanılan yakıt türü, araç sahipliği gibi insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan göstergeler kullanılmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi İnsani Gelişme Raporlarında yer alan endekslerden biri olup, insani gelişmenin uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve insanca bir yaşam için gerekli gelir olarak belirlenen üç boyutuna ilişkin bileşik bir ölçüt ortaya koymaktadır [1].

İnsani Gelişme Endeksi'ni Türkiye açısından genel endeks bazında ve bu endeksi hesaplamada kullanılan alt endeksler bazında değerlendirmeyi amaçlayan bu araştırmada,

Türkiye'nin genel olarak dünya ülkeleri açısından incelenmesi de hedeflenmiştir. Ayrıca İnsani Gelişme Endeksi'ni oluşturan alt endeksler (eğitim, sağlık ve gelir) bölgeler bazında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu genel endeks ve alt endeks göstergelerine bakılarak Türkiye'nin hem dünyadaki hem de bölgeleri arasındaki durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin endeks sıralamasında genel olarak konumu, genel endeksi oluşturan diğer bileşenler ve diğer ülkelerle kıyaslanması yapılmıştır. Genel endeks değeri Türkiye'nin bölgeleri için bulunmadığından söz konusu bu endeksin alt bileşenlerini oluşturan gelir, eğitim, sağlık ölçütleri bölgeler bazında araştırılmıştır. Bulunan bulgular sonucunda bölgeler arasında kıyaslamalar yapılmış ve önemli olduğu düşünülen farklılıklar vurgulanmıştır.

2. İnsani Gelişme Endeksine Göre Türkiye'nin Genel Durumu

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 1990 yılından bu yana belirli yıllarda yayımlanmış olan İnsani Gelişme Raporlarında yer alan İnsani Gelişme Endeksi'nin hesaplanması için üç temel bileşen olan eğitim, sağlık ve gelir endeksleri belirli alt endekslere göre hesaplanmaktadır. Bu aşamada öncelikle 2011 yılı İnsani Gelişme Raporuna göre Türkiye'nin genel durumu, hesaplanan bu genel endekse ve söz konusu raporda hesaplanmış olan endeksi oluşturan alt endeks verilerine göre değerlendirilmeye çalışılacaktır. 2011 yılı raporunda ülkeler sırayla çok yüksek, yüksek, orta ve düşük insani gelişme olarak sıralandırılmıştır. Toplamda 187 ülke arasında 92. sırada olan Türkiye yüksek insani gelişme gösteren ülkeler arasındadır ve yer aldığı grupta 46 ülke arasında sondan ikinci sıradadır. 2010 yılında 169 ülke arasında 83. olan Türkiye'nin 2011 yılında da aynı sıralarda konumlandığı söylenebilir. Tablo 1'de Türkiye'nin insani gelişim endeksinin bazı yıllar itibarıyla konumu verilmiştir. İnsani gelişme endeksi değerleri yıllar itibarıyla hem Dünya hem de Avrupa ve Orta Asya içinde verilmiş olup, Türkiye'nin bu değerler arasındaki durumu belirtilmiştir.

Tablo 1. Dünya ve Türkiye'de İnsani Gelişme Endeksi

Yıl	Türkiye	Yüksek insani gelişim	Avrupa ve Orta Asya	Dünya
2011	0,699	0,741	0,751	0,682
2010	0,696	0,739	0,748	0,679
2009	0,690	0,734	0,744	0,676
2008	0,691	0,733	0,745	0,674
2007	0,688	0,728	0,741	0,670
2006	0,681	0,721	0,734	0,664
2005	0,671	0,716	0,728	0,660
2000	0,634	0,687	0,695	0,634
1995	0,588	0,662	0,672	0,613
1990	0,558	0,648	0,680	0,594
1985	0,518	0,630	0,665	0,576
1980	0,463	0,614	0,644	0,558

Kaynak: UNDP, 2011

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye'nin yüksek insani gelişmeyi hiç aşmadığı görülmektedir. 1980 yılından 2000 yılına kadar Türkiye Dünya insani gelişme değerinin altında konumlanmıştır. 2000 yılında eşitliği yakalayan Türkiye ancak 2005 yılından itibaren dünya ortalamasını aşmaya başlamıştır. Ayrıca Avrupa ve Orta Asya ortalamasının ise sürekli altında bir değer almıştır. İnsani Gelişme Endeksi'nin 1'e yaklaştıkça iyileştiği

düşünülürse 2010 yılında Türkiye'nin 0,696 olan endeks değeri, endeks değeri 0,679 olan dünya ortalamasının üstünde, ancak endeks değeri 0,748 olan Avrupa ve Orta Asya'nın ve yüksek insani gelişim değeri olan 0,741'in altındadır [2]. Türkiye 2011 yılında da 2010 yılındaki gibi dünya ortalamasının üstünde ancak yine Avrupa ve Orta Asya'nın altındadır. Tablo 2'de İGE sıralamasında ilk beş ülke ve Türkiye ile kıyaslanması amaçlanmış bazı ülkeler olmak üzere toplam 14 ülke sıralaması ve endeks değerleri verilmiştir [3]. 2011 yılında 182 ülke söz konusu bu endeks için değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Türkiye ve Bazı Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Sıralaması (2011 yılı)

Ülkeler	Sıralama	İnsani Gelişme Endeks Değeri
Norveç	1	0,943
Avustralya	2	0,929
Hollanda	3	0,910
Amerika Birleşik Devletleri	4	0,910
Yeni Zelanda	5	0,908
Almanya	9	0,905
Kore Cumhuriyeti	15	0,897
Fransa	20	0,884
Lüksemburg	25	0,867
Büyük Britanya	28	0,863
Küba	51	0,776
Suudi Arabistan	56	0,770
Türkiye	92	0,699
Çin	101	0,687

Kaynak: UNDP, 2011

Bu ülkelerden Küba, Suudi Arabistan ve Türkiye; sıralamada yüksek insani gelişim, Çin; orta insani gelişim, diğer ülkeler ise çok yüksek insani gelişim kısmında yer almaktadır. Tablo 2'deki verilere bakıldığında ilk sırayı Norveç alırken Kore Cumhuriyeti 15. sırayı alarak Fransa, Büyük Britanya ve Lüksemburg'u geride bırakmıştır. Yine Suudi Arabistan Türkiye ile aynı grupta yer alıp bu grubun onuncu sırasında yer alarak Türkiye'yi 35 ülke geride bırakmıştır. Çin ise orta insani gelişme sıralamasında yer alarak Türkiye'nin hem puan hem de bulunulan grup olarak gerisindedir.

Bu sıralamada yer alan ülkelerin uluslararası satın alma gücü paritesi kullanılarak dolara dönüştürülmüş şekilde hesaplanan kişi başına gayri safi milli gelir (GSMG) değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3'de 2011 yılı itibari ile en yüksek gelire birinci sırada yer alan Norveç'in sahip olduğu, ikinci sırada yer alan Avustralya'nın gelirinin üçüncü sırada yer alan Hollanda'dan düşük olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde geliri Fransa'dan düşük olduğu görülen Kore Cumhuriyeti'nin Fransa'yı 5, Lüksemburg'u 10 ülke ve milli geliri 5.253 Dolar olan Küba'nın milli geliri kendisinden yüksek olan Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkeleri sıralamada geride bıraktığı görülmektedir. Çin'de ise milli gelir Küba'dan yüksekken, konum bir alt grup olan orta yükseklikte insani gelişmedir. Burada gelirin miktarı kadar adaletli dağılımının da önemli olduğunu söylemek gereklidir. 2010 yılı milli geliri 11,841 olan Türkiye'nin gelir dağılımında eşitsizliğin ölçülmesinde kullanılan Gini katsayısı 0,402'dir [4]. Bu durum, İnsani Gelişmişlik Endeksi hesaplamasında milli gelirin payı olsa

dahi bu ölçütün tek başına iyi olması, herhangi bir ülkenin insanının yaşam standardının iyileşmesine yetmediğini göstermektedir. Yeterli gelir insanların refah düzeyi ile ilgili sorunlarına çözüm değil, bu sorunun çözümü için gerekli bir araçtır sonucuna varılabilmektedir.

Tablo 3. Ülkelerin GSMG Değerleri (Dolar \$)

Ülkelerin sıralaması	Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Norveç	47.630	48.027	48.645	48.345	47.002	46.582	47.557
2	Avustralya	31.520	31.957	32.424	33.080	33.362	33.855	34.431
3	Hollanda	35.270	37.213	38.001	37.065	35.521	35.983	36.402
4	Amerika Birleşik Devletleri	43.130	44.206	43.771	43.161	41.439	42.253	43.017
5	Yeni Zelanda	43.130	44.206	43.771	43.161	41.439	42.253	43.017
9	Almanya	23.510	23.382	23.662	23.214	23.677	23.776	23.737
15	Kore Cumhuriyeti	22.760	23.915	25.070	25.701	25.627	27.109	28.230
20	Fransa	30.000	30.525	31.009	30.852	29.818	30.105	30.462
25	Lüksemburg	58.670	54.108	58.974	55.226	48.955	49.852	50.557
28	Büyük Britanya	33.280	33.659	34.563	34.712	32.791	32.975	33.296
51	Küba	3.197	4.068	4.571	4.878	5.085	5.155	5.253
56	Suudi Arabistan	21.610	21.884	21.653	22.103	21.810	22.118	23.274
92	Türkiye	10.840	11.445	11.839	11.771	11.068	11.841	12.246
101	Çin	4.130	4.623	5.271	5.738	6.247	6.856	7.476

Kaynak: UNDP, 2011

Gelir yeterliliğinin tek başına yetmediği düşünülürse bu sıralamada yer alan ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi değerlerine ulaşmak için kullanılan alt endeks gruplarının değerlerini incelemenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Tablo 4’de bir diğer alt endeks olan eğitimin bileşenlerinden biri olan okullaşma oranı verilmiştir. Söz konusu bu alt endeks hesaplanırken, yetişkin okullaşma oranı (yıl) ve beklenen okullaşma süresi (yıl) hesaba katılarak elde edilmiştir [5].

Tablo 4. Ülkelerde Yetişkin Okullaşma Oranı (Yıl)

Ülkelerin sıralaması	Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Norveç	12,7	12,7	12,7	12,7	12,6	12,6	12,6
2	Avustralya	11,9	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0
3	Hollanda	11,0	11,1	11,2	11,4	11,5	11,6	11,6
4	Amerika Birleşik Devletleri	12,5	12,5	12,4	12,4	12,4	12,4	12,4
5	Yeni Zelanda	12,2	12,3	12,3	12,4	12,5	12,5	12,5
9	Almanya	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2	12,2
15	Kore Cumhuriyeti	11,1	11,2	11,3	11,4	11,5	11,6	11,6
20	Fransa	9,9	10,0	10,2	10,3	10,4	10,6	10,6
25	Lüksemburg	9,9	9,9	10,0	10,0	10,0	10,1	10,1
28	Büyük Britanya	8,9	8,9	9,0	9,1	9,2	9,3	9,3
51	Küba	9,4	9,5	9,6	9,7	9,8	9,9	9,9
56	Suudi Arabistan	7,2	7,3	7,5	7,6	7,7	7,8	7,8
92	Türkiye	6,1	6,1	6,2	6,3	6,4	6,5	6,5
101	Çin	7,1	7,2	7,3	7,4	7,4	7,5	7,5

Kaynak: UNDP, 2011

Tablo 4'e bakıldığında Norveç'teki yetişkin okullaşma yılı 2005 yılı itibari ile 12 yılın üstünde seyretmiştir. Türkiye'de ise bu süre 6 yılın üstünde bir değer almıştır ve Çin'de bu süre bütün yıllar itibariyle Türkiye'nin üstündedir. Eğitim endeksini hesaplamak için kullanılan beklenen okullaşma süresi verileri Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5. Ülkelerde Beklenen Okullaşma Süresi (Yıl)

Ülkelerin sıralaması	Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Norveç	17,5	17,4	17,5	17,5	17,3	17,3	17,3
2	Avustralya	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
3	Hollanda	16,6	16,4	16,5	16,6	16,7	16,8	16,8
4	Amerika Birleşik Devletleri	15,2	15,7	15,6	15,7	15,9	16,0	16,0
5	Yeni Zelanda	17,4	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
9	Almanya	15,9	15,9	15,9	15,9	15,9	15,9	15,9
15	Kore Cumhuriyeti	15,8	16,3	16,5	16,7	16,8	16,9	16,9
20	Fransa	15,6	16,2	16,2	16,2	16,1	16,1	16,1
25	Lüksemburg	13,4	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3
28	Büyük Britanya	16,1	16,6	16,1	15,9	16,1	16,1	16,1
51	Küba	12,7	14,8	16,1	17,1	17,6	17,5	17,5
56	Suudi Arabistan	13,2	13,2	13,4	13,5	13,6	13,7	13,7
92	Türkiye	9,2	10,3	11,2	11,6	11,8	11,8	11,8
101	Çin	10,7	10,9	11,2	11,4	11,6	11,6	11,6

Kaynak: UNDP, 2011

Türkiye'de beklenen okullaşma süresi yıllar itibariyle 9 ile 12 yıl arasında bir değer almaktadır. 2011 yılında Türkiye için bir bireyin okullaşma süresinin 11,8 yıl olduğu ancak bunun sadece 6,5 yılının gerçekleştirildiği görülmektedir. Yani bu verilere bakılarak bir bireyin ilkokuldan sonra yaklaşık iki yıl okuyarak eğitimini sonlandırdığı görülmektedir. Norveç'te ise beklenen okullaşma süresi 2011 yılı itibari ile 17,3 yıl olup bunun 12 yıl ve daha fazlası gerçekleşmektedir. Kore Cumhuriyeti'nde ise beklenen okullaşma süresi 2011 yılında 16,9 yıl olup bunun 11,6 yılı gerçekleşmiştir.

Bir diğer ölçüt olarak alınan sağlık endeksi ise doğumda beklenen yaşam süresi (yıl) alınarak hesaplanmaktadır. Tablo 6'da ülkelerde beklenen yaşam süresi verilmektedir.

Ortalama yaşam süresinin ülkeler arasında 2011 yılı itibariyle 72 ile 82 yıl arasında yer aldığı ve yüksek insani gelişim içinde yer alan Suudi Arabistan ve Küba dikkate alındığında en düşük değer bütün yıllar itibariyle Türkiye'ye ait olduğu görülmektedir. Bu gözlenen değerler, gerçek değerler ve minimum yaşam süresi 20 yıl alınarak hesaplanan sağlık endeksi ise Tablo 7'de verilmiştir. Bu endeks de en yüksek değeri 2011 yılında Avustralya alırken en son sırayı ise Çin almaktadır. Genel endeks sıralamasında yüksek insani gelişim gösteren Küba bu endekste aldığı değerle ilk beşe giren ülkelere ve gelişmiş ülke olarak sayılan Almanya, Büyük Britanya gibi ülkelere çok yaklaşmaktadır. Oysa ki Küba gelir endeksi sıralamasında söz konusu ülkeler arasında 2011 yılında en düşük değeri alan bir ülke olarak konumlanmıştır.

Tablo 6. Ülkelerde Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)

Ülkelerin sıralaması	Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	Norveç	79,8	80,1	80,3	80,5	80,7	80,9	81,1
2	Avustralya	80,9	81,2	81,3	81,5	81,7	81,8	81,9
3	Hollanda	79,5	79,7	80,0	80,2	80,4	80,6	80,7
4	Amerika Birleşik Devletleri	77,6	77,7	77,9	78,1	78,2	78,4	78,5
5	Yeni Zelanda	77,6	77,7	77,9	78,1	78,2	78,4	78,5
9	Almanya	79,3	79,5	79,7	79,9	80,1	80,3	80,4
15	Kore Cumhuriyeti	78,8	79,3	79,7	80,1	80,3	80,5	80,6
20	Fransa	80,3	80,6	80,8	81,0	81,2	81,4	81,5
25	Lüksemburg	78,8	79,0	79,3	79,5	79,6	79,8	80,0
28	Büyük Britanya	79,0	79,2	79,5	79,7	79,9	80,0	80,2
51	Küba	78,6	78,7	78,9	79,1	79,2	79,4	79,6
56	Suudi Arabistan	77,7	78,0	78,3	78,6	78,8	79,0	79,1
92	Türkiye	72,5	72,8	73,0	73,3	73,5	73,7	73,9
101	Çin	72,1	72,4	72,6	72,8	73,0	73,2	73,5

Kaynak: UNDP, 2011

Bu değeri de kapsayarak hesaplanan sağlık endeksi ise Tablo 7’de verilmiştir [5]. Sağlık endeksinin 1’e yaklaştıkça iyileştiği düşünülürse ve yüksek insani gelişme rakamının -Sağlık endeksi için- 0,946 olduğu gerçeği göz önüne alınarak Türkiye, Çin ve Suudi Arabistan’ın bu rakama uzak olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Ülkelerin Sağlık Endeksi

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1.Norveç	0,944	0,948	0,951	0,955	0,958	0,961	0,964
2.Avustralya	0,961	0,965	0,967	0,970	0,972	0,974	0,976
3.Hollanda	0,938	0,942	0,947	0,950	0,953	0,956	0,958
4.Amerika Birleşik Devletleri	0,908	0,911	0,913	0,916	0,918	0,921	0,920
5.Yeni Zelanda	0,940	0,943	0,947	0,950	0,952	0,954	0,957
9.Almanya	0,936	0,939	0,942	0,945	0,948	0,951	0,950
15.Kore Cumhuriyeti	0,928	0,935	0,942	0,947	0,951	0,954	0,956
20.Fransa	0,951	0,955	0,959	0,963	0,966	0,968	0,971
25.Lüksemburg	0,927	0,931	0,935	0,938	0,941	0,943	0,946
28.Büyük Britanya	0,931	0,934	0,938	0,941	0,944	0,947	0,949
51.Küba	0,910	0,915	0,920	0,924	0,927	0,930	0,933
56.Suudi Arabistan	0,829	0,832	0,836	0,840	0,844	0,847	0,850
92.Türkiye	0,822	0,828	0,833	0,838	0,843	0,847	0,851
101.Çin	0,822	0,826	0,829	0,833	0,836	0,840	0,843

Kaynak : UNDP, 2011

3. İnsani Gelişme Endeksi Bileşenlerine Göre Türkiye'nin Bölgeleri

Bu bölümde Türkiye'nin Türkiye İstatistik kurumu (TÜİK) verileri esas alınarak insani gelişme endeksi hesaplamasında kullanılan eğitim, sağlık ve gelir alt endeksleri ölçütleri bölgeler bazında incelenmeye çalışılmıştır.

İnsani Gelişme Raporlarında yer alan eğitim endeksini incelemek için Türkiye'nin bölgesel olarak okullaşma oranı incelenmiştir. Türkiye'nin bölgeleri Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Akdeniz, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Ege, Batı Marmara, İstanbul olarak İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) yapılmıştır. Bu sınıflandırma sosyal, ekonomik ve coğrafi benzerlikler esas alınarak yapılmıştır [6]. Türkiye'nin yıllar itibariyle ilköğretimde net okullaşma oranı Tablo 8'de verilmiştir [7].

Tablo 8. Türkiye'de İlköğretim Okullaşma Oranı (%) (Net/Toplam)

Bölge adı	2007	2008	2009	2010
İstanbul	100	98,6	99,73	99,38
Batı Marmara	99,12	99,32	99,18	99,04
Ege	99,9	98,14	98,81	98,82
Doğu Marmara	99,95	98,42	99,24	99,06
Batı Anadolu	99,4	98,42	99,19	99,07
Akdeniz	97,79	97,02	98,27	98,41
Orta Anadolu	95,97	95,71	97,18	97,77
Batı Karadeniz	96,83	96,82	97,69	98,33
Doğu Karadeniz	94,88	95,89	96,52	97,24
Kuzeydoğu Anadolu	91,61	93,23	96,71	97,21
Ortadoğu Anadolu	91,31	90,56	94,8	96,29
Güneydoğu Anadolu	94,83	93,74	97,24	97,92

Kaynak : TÜİK, 2011

Tablo 9'da Türkiye'de orta öğretim okullaşma oranı bölgeler itibariyle verilmiştir.

Tablo 9. Türkiye'de Ortaöğretim Okullaşma Oranı (%) (Net/Toplam)

Bölge adı	2007	2008	2009	2010
İstanbul	63,42	62,81	70,18	74,51
Batı Marmara	74,45	72,85	78,85	81,26
Ege	66,33	65,33	71,61	76,55
Doğu Marmara	72,05	71,48	77,73	81,65
Batı Anadolu	69,13	68,94	75,19	78,99
Akdeniz	61,02	60,24	66,63	70,80
Orta Anadolu	59,82	59,45	65,93	71,05
Batı Karadeniz	61,95	92,10	68,12	73,23
Doğu Karadeniz	67,33	67,64	73,82	78,54
Kuzeydoğu Anadolu	38,12	38,83	44,68	48,99
Ortadoğu Anadolu	39,85	41,01	46,93	51,25
Güneydoğu Anadolu	34,76	36,56	43,50	48,02

Kaynak: TÜİK, 2011

Söz konusu tablolara bakıldığında ilköğretimde okullaşma oranı % 90'dan aşağıya düşmemiş iken orta öğretimde okullaşma oranı % 34 ile % 92 arasında değişmektedir. Özellikle de **Kuzeydoğu** Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da ortaöğretim okullaşma oranı ülke geneline göre çok düşüktür. 2010 yılı itibariyle ortaöğretimde en yüksek okullaşma oranı Batı Marmara en düşük ise Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Ülke geneli ortaöğretim okullaşma oranı ortalaması ise %63,82'dir

İnsani gelişme endeksi hesaplamasında kullanılan bir diğer ölçüt ise doğumda beklenen yaşam süresidir. Türkiye'de doğumda beklenen yaşam süresi 1990-2005 yılları arası Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Doğumda Beklenen Yaşam süresi

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1990	68,7	64,2	66,4
1991	68,8	64,3	66,5
1992	69,0	64,4	66,7
1993	69,1	64,6	66,8
1994	69,3	64,7	67,0
1995	69,4	64,9	67,1
1996	69,6	65,0	67,3
1997	69,7	65,2	67,4
1998	69,9	65,4	67,6
1999	70,2	65,6	67,8
2000	70,4	65,8	68,0
2001	70,6	66,0	68,3
2002	70,9	66,2	68,5
2003	71,0	66,4	68,7
2004	71,2	66,6	68,8
2005	71,3	66,7	69,0

Kaynak: TÜİK,2011

Tablo 10'daki değerlere bakıldığında kadınların yaşam süresinin erkeklerinkinden daha uzun olduğu ve yaşam süresinin yıllar geçtikçe uzadığı görülmektedir. Bu dönem dikkate alındığında az da olsa insanların daha sağlıklı yaşam sürdüklerine ortalama ömrün uzamış olmasıyla varılabilir. İnsani gelişme endeksi hesaplamasında kullanılan son ölçüt ise milli gelirdir. Türkiye'nin bölgelerdeki hane halkının kullanılabilir geliri sıralı % 20'lik gruplar halinde verilmektedir. İlk % 20 geliri en düşük olan kesimi ve son % 20 geliri en yüksek olan kesimi ifade etmektedir. 2006 ile 2010 yılları arasında yer alan bu gelir dağılımlarında hane halkının kullanılabilir geliri bölgesel olarak gelirin yüzde kaçını alabildiğini göstermektedir. Tablo 11'de 2010 yılı itibariyle bölgelere göre hane halkı kullanılabilir gelir verilmiştir.

Tablo 11. Bölgelere Göre Hane Halkı Kullanılabilir Gelir Yüzdesi (2010 yılı)

Bölge adı	İlk % 20	İkinci % 20	Üçüncü % 20	Dördüncü % 20	Sonuncu %20
İstanbul	7,5	11,9	15,7	21,2	43,7
Batı Marmara	6,4	11,2	16,0	22,7	43,7
Ege	6,6	10,8	15,3	21,7	45,6
Doğu Marmara	7,9	12,6	16,5	22,2	40,8
Batı Anadolu	6,8	11,4	15,9	23,2	42,6
Akdeniz	6,9	11,1	14,9	20,8	46,3
Orta Anadolu	7,0	11,4	15,9	21,6	44,2
Batı Karadeniz	7,1	12,0	16,5	22,5	41,9
Doğu Karadeniz	7,6	12,3	16,6	23,2	40,3
Kuzeydoğu Anadolu	6,4	11,2	15,9	22,5	44,0
Ortadoğu Anadolu	6,4	10,6	15,5	22,6	44,9
Güneydoğu Anadolu	6,5	11,0	15,4	22,0	45,2

Kaynak : TÜİK, 2011

Tablo 11’de Türkiye’deki bütün bölgelerde gelirin en büyük kısmını alan kesimi ifade eden son % 20 lik kısım gelirin % 40’dan fazlasını almıştır. En az payı alan ilk % 20’lik kesim ise gelirin % 8’ni bile alamamıştır. Gelirin adaletli dağılmadığını gösteren bu bilgilere ek olarak yine gelir adaletsizliğini ölçen Tablo 12’deki Gini katsayısı incelendiğinde gelirin Türkiye’de adaletli dağılmadığı görülmektedir.

Tablo 12. Bölgelere Göre Gini Katsayısı

Bölgeler	2006	2007	2008	2009	2010
İstanbul	0,375	0,346	0,362	0,363	0,373
Batı Marmara	0,350	0,321	0,331	0,361	0,360
Ege	0,426	0,376	0,387	0,381	0,387
Doğu Marmara	0,392	0,393	0,335	0,368	0,341
Batı Anadolu	0,413	0,379	0,402	0,408	0,367
Akdeniz	0,421	0,418	0,387	0,403	0,397
Orta Anadolu	0,342	0,328	0,339	0,395	0,362
Batı Karadeniz	0,372	0,360	0,366	0,382	0,348
Doğu Karadeniz	0,378	0,346	0,365	0,359	0,327
Kuzeydoğu Anadolu	0,381	0,405	0,436	0,407	0,404
Ortadoğu Anadolu	0,404	0,397	0,405	0,415	0,417
Güneydoğu Anadolu	0,396	0,366	0,395	0,411	0,404

Kaynak : TÜİK, 2011

Gini katsayısına bakılarak 2010 yılı itibarıyla gelir dağılımı Türkiye ortalamasına (Gini katsayısı= 0,402) [4] yakın olan bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu olarak gösterilebilir. Burada gelir dağılımı Türkiye ortalamasına en uzak bölge Doğu Karadeniz’dir.

4. Sonuç

Bu çalışmada, gelişmiş ve refah seviyesi iyi bir ülke olmak için gelirin yetmediğini, gelirin yanı sıra insan yaşamında önemli olan sağlık ve eğitim gibi hususlara dikkat edilerek hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi irdelenmiştir.

Gelir seviyesi yüksek olan pek çok ülkenin gelir seviyesi kendisinininkinden düşük olan pek çok ülkeden daha az iyi insani gelişme göstermesi, Türkiye'nin gelirinden daha düşük gelire sahip olan Küba ülkesinin insani gelişmişlik sıralamasında daha önde yer alması gelirin gelişmişliği ortaya koymada yetersiz olduğunu göstermektedir.

Sağlık endeksi hesaplamalarında kullanılan yaşam süresi kısa olan ülkelerin gelirlerinin yüksek olması gelir sıralamasında önde olmaları gelişmişlikle ilgili diğer bir sonuçtur.

Ayrıca bir diğer alt endeks olan eğitim seviyesinin yüksek olmasının insanı daha rasyonel düşünebilen, sosyal yaşama daha uyumlu ve çağdaş bir birey yapması, eğitilmiş bir birey olarak hem kendi hayatını hem de toplumun genel durumunu daha iyiye taşıdığı düşüncesi ile eğitilmiş bir bireyin kalifiye bir eleman olarak daha yüksek ücretlerde istihdam edilerek, daha iyi gelire sahip olacağı gerçeği eğitimin endeks hesaplamasındaki yerini desteklemektedir.

Bütün bunları dikkate alarak hesaplanan İnsani Gelişme Endeksi insanların yaşam standardını gerçeğe daha yakın bir biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye'nin milli gelirinden daha düşük milli gelire sahip olan bir ülke olan Küba'nın insani gelişmişlik sıralamasında daha önde olması, Kore Cumhuriyeti'nin Fransa, İngiltere Lüksemburg gibi ekonomik gelişmişliği belli seviyeye ulaşmış ülkelerin önüne geçmesi İnsani Gelişme Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan gelir endeksinin yanı sıra eğitim ve sağlık endeksinin de hesaba katmasının doğruluğunu vurgulamaktadır. Türkiye'nin gelişmiş ülkelerin ve insani gelişme endeksindeki sıralamada üst sıralara gelmesi için bölgeler arasındaki farklılıkların kaldırılması ve yalnızca gelir değil diğer sosyal unsurlarında iyileştirilmesi gerekmektedir. Ekonomik büyüklükle beraber insani gelişme için bölgelerdeki farklılıklar da dikkate alınarak hedefler ve stratejiler belirlenmeli, politikalar geliştirilmelidir.

Kaynaklar

- [1] UNDP, 1990. İnsani Gelişme Raporu, Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. Ankara.
- [2] UNDP, 2011a. İnsani Gelişme Raporu, Türkiye, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. Ankara. <http://hdr.undp.org/en/reports/>. (Erişim Tarihi 15.12.2011).
- [3] UNDP, 2011b. Uluslararası İnsani Kalkınma Göstergeleri. <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/default.html>. (Erişim Tarihi 25.12.2011).
- [4] TÜİK, 2011. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10902> (Erişim Tarihi 30.01.2013).
- [5] UNDP, 2011c. Endeksler İnsani Gelişme Endeksi Verileri. <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>. (Erişim Tarihi 15.12.2011).

[6] Ünal, Ç. 2008. “İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye’nin Bölgesel Farklılıkları”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6 (2), s.s. 89-113.

[7] TÜİK, 2011. Bölgesel İstatistikler.
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/anaSayfa.do>. (Erişim Tarihi 24.12.2011).